

5^ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΘΕΡΙΝΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Ναπολέον Μήτσης: Αποσπάσματα κειμένων για τη σχέση γλώσσας και πολιτισμού

Κείμενο Α΄

... Με τον όρο *ευρύτερο κοινωνικό-πολιτισμικό περιβάλλον* εννοούμε μια σειρά αρχών και δεδομένων κοινωνικής και πολιτισμικής υφής που συμβάλλουν τόσο στη διαμόρφωση, όσο και στην ερμηνεία των εκφωνημάτων. Υπό την έννοια αυτή ο *πολιτισμός* θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια κοινωνικά αποκτώμενη μορφή γνώσης, την οποία κατέχει ένα άτομο ως μέλος συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας. Πιο συγκεκριμένα, οι συνομιλητές εντάσσονται σε συγκεκριμένη πολιτισμική κοινότητα και μοιράζονται ένα σύνολο σχετικών δεδομένων και χαρακτηριστικών, τα οποία τους επιτρέπουν να κατηγοριοποιούν τα δεδομένα της εμπειρίας και να χρησιμοποιούν τη γλώσσα κατά τρόπο αντιληπτό και ταυτόχρονα αποδεκτό από τα υπόλοιπα μέλη της αντίστοιχης γλωσσικής κοινότητας. Η δυνατότητα μάλιστα αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι σε κάθε κοινότητα έχει καθιερωθεί μια συγκεκριμένη σειρά αρχών και κανόνων που διέπουν την επικοινωνία μεταξύ των μελών της και οι οποίοι αντανακλούν μορφές συμπεριφοράς που είναι αποδεκτές από το κοινωνικό σώμα. Ειδικότερα, τα μέλη των κοινωνικών ομάδων ακολουθούν ορισμένα γενικά πρότυπα (γλωσσικής και άλλης) συμπεριφοράς που για τη συγκεκριμένη ομάδα θεωρείται αναμενόμενη και, κατά συνέπεια, έχουν ενταχθεί με οργανικό τρόπο στη γλωσσική τους παραγωγή. Για παράδειγμα, η αποφυγή του οικείου ύφους και η χρήση του δεύτερου πληθυντικού προσώπου θεωρούνται ως αναμενόμενες επιλογές από την πλευρά ενός νέου ατόμου που απευθύνεται σε έναν μεγαλύτερό του ή από την πλευρά ενός ατόμου που απευθύνεται σε έναν άγνωστο ή ιεραρχικά ανώτερό του. Επομένως, η χρήση από κάποιον ομιλητή δομών ή εκφωνημάτων που δεν θεωρούνται κατάλληλα για τη συγκεκριμένη κάθε φορά περίπτωση επικοινωνίας συνιστά μη αποδεκτή μορφή συμπεριφοράς, η οποία εκλαμβάνεται συχνά ως αγένεια, αδιακρισία ή προσβλητική ενέργεια, ακόμη και όταν η χρησιμοποιούμενη γλώσσα είναι γραμματικά ορθή.

Το πρόβλημα αυτό είναι συνήθως εμφανές στην περίπτωση του δεύτερου κώδικα επικοινωνίας, όταν δηλαδή ένα άτομο χρησιμοποιεί όχι τη μητρική του αλλά μια άλλη γλώσσα σε περιβάλλοντα ξένα προς το δικό του κοινωνικό σώμα, γεγονός που του δημιουργεί πολύ συχνά αμφιβολίες, αν τα στοιχεία και οι γλωσσικές δομές που επιλέγει ως ομιλητής είναι τα πλέον κατάλληλα για τη συγκεκριμένη κάθε φορά περίπτωση επικοινωνίας ή αν η ερμηνεία που δίνει στα διάφορα εκφωνήματα ως ακροατής είναι η σωστή.

(Ναπ. Μήτσης: *Γραμματική και επικοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg 2015).

Κείμενο Β'

.....Αν σκεφθεί κανείς ότι η γλώσσα συμβαδίζει με τον πολιτισμό και ότι αποτελεί την άλλη όψη του ίδιου νομίσματος, τότε αντιλαμβάνεται ότι τα πολιτισμικά στοιχεία συνιστούν μια πολύ σημαντική παράμετρο στη διαδικασία εκμάθησης των ξένων γλωσσών. Αυτός άλλωστε είναι και ο λόγος για τον οποίο τόσο στα εγχειρίδια διδασκαλίας των ξένων γλωσσών, όσο και στο κάθε είδους χρησιμοποιούμενο διδακτικό υλικό περιλαμβάνεται όλο και περισσότερο ένα σώμα πληροφοριών που αναφέρονται στο φυσικό περιβάλλον, στην οικονομία, στην ιστορία, στη θρησκεία, στη λογοτεχνία, στους θεσμούς, στις αντιλήψεις, στον τρόπο ζωής, στα ήθη, τα έθιμα και τις αξίες της κοινότητας η οποία χρησιμοποιεί τη διδασκόμενη γλώσσα. Η παρουσία των πληροφοριών αυτών αποσκοπεί στο να ενημερώσει και να εξοικειώσει τον μαθητή με τις διάφορες όψεις και πλευρές του πολιτισμού της ξένης χώρας, ώστε να τον φέρει πιο κοντά στη νοοτροπία του λαού της και να τον κάνει όχι απλώς ανεκτικό αλλά, όσο το δυνατόν, φιλικά διακείμενο προς αυτήν. Άλλωστε, είναι σήμερα γενικά αποδεκτό πως η εκμάθηση μιας δεύτερης (ή ξένης) γλώσσας σημαίνει την ταυτόχρονη εξοικείωση με έναν άλλο πολιτισμό και την πρόσκτηση μιας διαφορετικής κουλτούρας. Αυτή όμως η διαδικασία αφομοίωσης του νέου πολιτισμού διευκολύνεται ή, αντιθέτως, δυσχεραίνεται από ορισμένους παράγοντες κοινωνικο-πολιτισμικής υφής οι κυριότεροι από τους οποίους είναι οι ακόλουθοι δυο:

(α) *Τα πολιτισμικά στερεότυπα και οι στάσεις:* Ο όρος *στερεότυπο* χρησιμοποιείται γενικά για να προσδιορίσει μια κατηγορία ομαδικών πεποιθήσεων οι οποίες είναι δυνατόν να αναφέρονται σε έναν ολόκληρο λαό, σε έναν θεσμό, σε ιδέες, αξίες, φαινόμενα, αντικείμενα κλπ, δηλαδή σε μια σειρά πραγμάτων τα οποία αντιμετωπίζονται μονόπλευρα, σχηματικά, γενικευτικά και απλουστευτικά και, μάλιστα, σε βαθμό που να υφίστανται, μέσω μιας αυθαίρετης γενίκευσης, σημαντικές παραμορφώσεις και στρεβλώσεις. Η στερεοτυπική όμως σκέψη δεν παραμένει μόνο σε αυθαίρετους χαρακτηρισμούς και κατηγοριοποιήσεις αλλά, κατά κανόνα, οδηγεί και σε κάτι πολύ πιο σημαντικό και συγκεκριμένα στη δημιουργία αντίστοιχων κοινωνικών στάσεων.

Ως *κοινωνική στάση* ορίζουμε συχνά μια προδιάθεση, μια εσωτερική/ψυχολογική κατάσταση η οποία επηρεάζει τις επιλογές του ατόμου ή τείνει να δημιουργήσει συγκεκριμένη μορφή συμπεριφοράς αναφορικά με λαούς, πληθυσμιακές ομάδες, πρόσωπα, αξίες, διαδικασίες, γεγονότα ή αντικείμενα.Είναι προφανές πως, όταν η κοινωνική στάση συνιστά το αποτέλεσμα στερεοτυπικής σκέψης, τότε οι θέσεις και οι επιλογές των ατόμων χαρακτηρίζονται συνήθως από προκατάληψη, μεροληψία, υποκειμενικότητα και συχνά από αδιαλλαξία και εμπάθεια.

.....Από την άποψη που εδώ μας ενδιαφέρει, η κοινωνική στάση παίζει σημαντικό ρόλο στον τομέα της διδασκαλίας του δεύτερου κώδικα επικοινωνίας, αφού είναι ένας από τους παράγοντες που επηρεάζουν όχι μόνο την επιλογή μιας

ξένης γλώσσας, αλλά και την επίδοση των ατόμων σ' αυτήν. Με λίγα λόγια, το ενδιαφέρον ή το κίνητρο για την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας σχετίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό και με τη γνώμη που έχουν σχηματίσει οι μαθητές τόσο για τα μέλη της κοινότητας που μιλούν τη διδασκόμενη γλώσσα, όσο βέβαια και για την ίδια τη γλώσσα (πρβλ. τις φράσεις: *αυτά είναι κινέζικα, that's all Greek to me*).

(β) Η *πολιτισμική προσαρμογή και η πολιτισμική απόσταση*: Η εσωτερίκευση ... των ξένων πολιτισμικών στοιχείων που σχετίζονται με την εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας συνιστά μια σύνθετη και πολύπλοκη διαδικασία η οποία σχετίζεται με ποικίλους παράγοντες (ατομικούς, ψυχολογικούς, κοινωνικούς κ.ά.) και είναι γνωστή ως *πολιτισμική προσαρμογή*.

...Κατ' αρχάς, μια σειρά δυσκολιών που αντιμετωπίζει σε ένα πρώτο επίπεδο η διδακτική διαδικασία οφείλεται τόσο στις διάφορες στερεοτυπικές προκαταλήψεις και στάσεις, όσο επίσης και στην αντίσταση του λεγόμενου *πολιτισμικού/γλωσσικού εγώ*, δηλαδή στη δυσκολία των ατόμων να υπερβούν μια σειρά δεδομένων που ταυτίζονται με την προσωπικότητά τους. Πέραν αυτών όμως, εμφανίζεται στη συνέχεια και ένα δεύτερο επίπεδο προβλημάτων και δυσκολιών που σχετίζονται με τον βαθμό διαφοροποίησης των δυο πολιτισμικών συστημάτων, αυτών δηλαδή που αντιπροσωπεύουν η μητρική και η ξένη γλώσσα, φαινόμενο που είναι γνωστό ως *πολιτισμική απόσταση*. Στην ουσία πρόκειται για μια θεωρητική κατασκευή που προτάθηκε από την εφαρμοσμένη γλωσσολογία και η οποία μας επιτρέπει να ερμηνεύουμε την παρατηρούμενη ευχέρεια ή δυσχέρεια που εμφανίζει η διαδικασία της πολιτισμικής προσαρμογής των μαθητών κατά την εκμάθηση του δεύτερου κώδικα επικοινωνίας. Ο όρος *απόσταση* χρησιμοποιείται στην προκειμένη περίπτωση για να χαρακτηρίσει τον βαθμό ομοιότητας ή διαφοράς που εμφανίζουν δυο πολιτισμικά συστήματα. Είναι φυσικό ότι όσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση μεταξύ των δυο πολιτισμικών συστημάτων (δηλαδή όσο πιο διαφορετικοί είναι μεταξύ τους οι πολιτισμοί αυτοί) τόσο δυσκολότερη καθίσταται η διαδικασία της πολιτισμικής προσαρμογής και, κατά συνέπεια, η εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας. (Ναπ. Μήτση: *Στοιχειώδεις αρχές και μέθοδοι της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας*. Αθήνα: Gutenberg 1998).

Κείμενο Γ'

...Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι μεταξύ γλώσσας και πολιτισμού υπάρχει μια ουσιαστική και άμεση σχέση. Η γλώσσα λειτουργεί όχι μόνο ως μέσο έκφρασης ενός πολιτισμού, αλλά επίσης και ως όχημα διατήρησης και μεταβίβασής του. Διευκρινίζουμε εδώ ότι με τον όρο *πολιτισμός* νοούμε το σύνολο των επιτευγμάτων ενός συγκεκριμένου κοινωνικού συνόλου, δηλαδή τόσο των πνευματικών όσο των και των υλικών, με αποτέλεσμα ο πολιτισμός να διακρίνεται σε δυο κατηγορίες: σε *πνευματικό* (γνωστό και ως *κουλτούρα*) και σε *υλικό* ή *τεχνολογικό πολιτισμό* (*τεχνολογία*). Επομένως, ο πολιτισμός συνιστά ένα σύνολο ιδεών και πρακτικών που χαρακτηρίζουν σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο κάποια ανθρώπινη κοινότητα η οποία μάλιστα χρησιμοποιεί ως μέσο έκφρασής του και μια συγκεκριμένη γλώσσα. Υπό τις συνθήκες αυτές είναι προφανές ότι οι αντιλήψεις, οι αξίες και ο τρόπος ζωής

των ατόμων/μελών διαμορφώνονται με βάση τον πολιτισμό της κοινότητας στην οποία αυτά ανήκουν, διαδικασία η οποία επιτυγχάνεται κυρίως μέσω της γλώσσας η οποία εμπεριέχει και αποδίδει τις αρχές και τα στοιχεία του πολιτισμού αυτού. Αυτό σημαίνει ότι η ουσιαστική γνώση της κουλτούρας ενός λαού μπορεί να γίνει κατανοητή κυρίως μέσα από την καλή γνώση της γλώσσας του.

Οι ανωτέρω διαπιστώσεις μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι άνθρωποι που ζουν στο ίδιο περιβάλλον και έχουν κοινές εμπειρίες αλλά μιλούν ξεχωριστές γλώσσες, δημιουργούν διαφορετικές εικόνες για την πραγματικότητα, δηλαδή δίνουν ο καθένας τη δική του ερμηνεία στα δεδομένα του εξωτερικού κόσμου. Αυτό βέβαια συμβαίνει γιατί η γλώσσα, όπως διαπιστώσαμε, είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τον πολιτισμό ο οποίος αντανακλάται σ' αυτήν και μέσω αυτής μεταβιβάζεται από τη μια γενιά στην άλλη. Το γεγονός αυτό σημαίνει για τη γλωσσική διδασκαλία ότι η μάθηση μιας άλλης (ξένης) γλώσσας συνεπάγεται για το άτομο την αφομοίωση και προφανώς την αποδοχή μιας νέας κουλτούρας και, από την άποψη αυτή, οι δάσκαλοι μιας γλώσσας είναι ταυτόχρονα και δάσκαλοι του αντίστοιχου πολιτισμού. Κατά συνέπεια, οι διδάσκοντες, πέρα από τη διδασκαλία του τυπικού μιας γλώσσας, είναι αναγκαίο να εξοικειώνουν τους μαθητές τους με βασικές πλευρές του αντίστοιχου πολιτισμού, να επιλέγουν το κατάλληλο από πολιτισμική πλευρά διδακτικό ύφος, να συνδέουν γλωσσικές μορφές με πολιτισμικά δεδομένα και να δημιουργούν εν τέλει στους μαθητές τους τις προϋποθέσεις για ουσιαστική εκμάθηση και αποτελεσματική χρήση της διδασκόμενης γλώσσας. Εν ολίγοις, η αποτελεσματική διδασκαλία οφείλει να επιδιώκει τη συνειδητοποίηση, τη γνώση και, τελικά, την αποδοχή των νέων πολιτισμικών αξιών που περιέχονται στον κορμό της διδασκόμενης στους μαθητές ξένης γλώσσας. Αν κάποιος διδάσκει μια γλώσσα χωρίς σύνδεση με αντίστοιχα πολιτισμικά στοιχεία, τότε οι μαθητές έρχονται σε επαφή με κενές έννοιες και με σύμβολα χωρίς νόημα στα οποία είναι δυνατόν να προσδώσουν αυθαίρετη σημασία, γεγονός που οδηγεί σε λανθασμένη σύνδεσή τους με τα δεδομένα του περιβάλλοντος και τελικά σε αναποτελεσματική χρήση της γλώσσας, γεγονός που ακυρώνει τους βασικούς στόχους της γλωσσικής διδασκαλίας.

...Συνοψίζοντας, η εσωτερίκευση ενός δεύτερου κώδικα επικοινωνίας αποτελεί από ψυχολογικής πλευράς υπέρβαση της προσωπικότητας και από την άποψη αυτή συνιστά, τουλάχιστον στα αρχικά στάδια, ένα πολύ δύσκολο εγχείρημα, ιδίως για τα άτομα που έχουν ταυτιστεί απόλυτα με τη μητρική τους γλώσσα. Παρά τις δυσκολίες όμως, σύγχρονες έρευνες έχουν καταδείξει ότι η μάθηση μιας ξένης γλώσσας αποτελεί τελικά μια δημιουργική διαδικασία γιατί όχι μόνο διευρύνει τον γνωστικό ορίζοντα των ατόμων αλλά και επηρεάζει θετικά τον τρόπο με τον οποίο αυτά σκέπτονται ή ενεργούν. Εν ολίγοις, η γνώση, πέραν της μητρικής, και άλλης ή άλλων γλωσσών διαδραματίζει έναν αιτιώδη ρόλο στη διαμόρφωση μιας επαρκούς προσωπικότητας. Για παράδειγμα, αναφέρουμε ότι τα αποτελέσματα σχετικών πρόσφατων ερευνών έδειξαν ότι η διδασκαλία επιλεγμένων ξένων γλωσσών σε συγκεκριμένη ομάδα μαθητών βελτίωσε αισθητά τον τρόπο σκέψης αλλά και αντίληψης του κόσμου από την πλευρά τους. Διδάσκοντας π.χ. στα άτομα αυτά νέες λέξεις για τα χρώματα, αυτό βελτίωσε αυτόματα και την ικανότητά τους να διακρίνουν τα χρώματα. Κι ακόμα, διδάσκοντάς τους έναν νέο τρόπο να μιλούν

σχετικά με τον χρόνο, απέκτησαν έναν νέο τρόπο να σκέπτονται γι' αυτόν. Εν ολίγοις, τα πειράματα στον τομέα της διδασκαλίας των ξένων γλωσσών, έδειξαν ότι τα δίγλωσσα άτομα διαθέτουν μια αξιόλογη ευρύτητα πνεύματος, αφού είναι ικανά να μεταβάλλουν τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν τον κόσμο και τα φαινόμενα ανάλογα με τη γλώσσα που κάθε φορά χρησιμοποιούν.

...Καταλήγοντας, θα λέγαμε ότι, σύμφωνα με τα πορίσματα των σχετικών ερευνών, η γλώσσα, ως γενικό φαινόμενο, φαίνεται να εμπλέκεται ενεργά σε πολύ περισσότερες όψεις της πνευματικής και κοινωνικής μας ζωής από όσο είχαν υποθέσει οι ειδικοί επιστήμονες κατά το παρελθόν.

(Ναπ. Μήτσης: Εισήγηση σε επιμορφωτικό σεμινάριο για διδάσκοντες την Ελληνική ως δεύτερη γλώσσα. Βόλος 7-5-2011).